Андрій ЛАЗАРУК,
доктор філософії з психології,
старший викладач кафедри психології та соціальної роботи,
Західноукраїнський національний університет (м. Тернопіль)
e-mail: lazaruk@ukr.net

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ВЗАЄМОДІЇ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ З СИСТЕМАМИ ГЕНЕРАТИВНОГО ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Стрімке поширення систем генеративного штучного інтелекту в закладах вищої освіти істотно змінює освітнє довкілля, способи роботи з інформацією та характер інтелектуальної діяльності здобувачів. Особливої значущості вказана проблема набуває у професійній підготовці майбутніх психологів, фахова діяльність яких передбачає розвинене критичне мислення, здатність до рефлексії, інтерпретації складних психічних явищ, морально-етичної оцінки важливих рішень та персональну відповідальність за використання отриманої інформації. У такому контексті штучний інтелект може виконувати функції інформаційного ресурсу, генератора ідей, співрозмовника, засобу пошуку альтернативних пояснень, інструмента структурування навчального матеріалу чи підтримки власної дослідницької діяльності. Вказане створює істотний ризик заміщення самостійного мислення студентів алгоритмічно сформованим продуктом, некритичного прийняття інформації й поступового перенесення частини їх пізнавальної активності на цифрову систему. При цьому вагомого значення набувають психологічні механізми, що визначають характер взаємодії майбутнього фахівця з системами генеративного штучного інтелекту.

Зазначимо, що проблематика впливу цифрових технологій та штучного інтелекту на особистість та її освітню діяльність вагомо представлена в сучасних українських дослідженнях. Зокрема, В. Бочелюк розглядає діджиталізацію як чинник трансформації когнітивної сфери людини [1]; Л. Верховод, А. Гоць та І. Журба аналізують штучний інтелект як складову буття сучасної людини та акцентують увагу на соціально-філософських аспектах його включення в життєдіяльність [2]; С. Ковачов і Я. Сичікова вивчають можливості застосування ШІ у навчанні та науково-дослідній роботі [3], А. Лазарук і О. Рудакевич розглядають мультимодальність освітньо-професійної підготовки майбутніх психологів

[4]. Окреме значення має розгляд штучного інтелекту як інструменту підтримки самовизначення студента [5]. Можливості використання ШІ в освіті та відкритій науці аналізують М. Мар'єнко і В. Коваленко [6], а наслідки його застосування безпосередньо у психологічній науці та практиці систематизують М. Мельник, А. Малиношевська і К. Андросович [7]. Водночас психологічні чинники, що визначають різні способи взаємодії майбутніх психологів із генеративним ШІ, потребують окремого теоретичного осмислення.

Мета дослідження – обґрунтувати психологічні чинники взаємодії майбутніх психологів із системами генеративного штучного інтелекту.

Взаємодію майбутнього психолога із генеративним штучним інтелектом доцільно розглядати не як сукупність окремих технічних операцій із цифровим сервісом, а як специфічно організовану пізнавальну діяльність, у якій користувач визначає мету звернення до системи, формулює запит, оцінює отриману відповідь, співвідносить її з наявними знаннями, приймає або відхиляє запропоновані варіанти та несе відповідальність за подальше використання здобутого результату. При цьому технологія ШІ може включатися в діяльність студентів принципово по-різному – стаючи для одного користувача засобом розширення пошуку, перевірки припущень і розвитку власної думки, а для іншого – джерелом готового рішення, що фактично підмінює його самостійну інтелектуальну роботу. Тому аналіз такої взаємодії має бути спрямований насамперед на особливості суб'єктної позиції людини у процесі спільної з такою цифровою системою навчально-професійної діяльності.

Серед важливих психологічних чинників взаємодії майбутніх фахівців з генеративним ШІ виділимо їх пізнавальну самостійність, що виявляється у здатності формувати власне бачення проблеми перед зверненням до алгоритму, зіставляти альтернативні пояснення та не ототожнювати граматично й логічно впорядковану відповідь системи з достовірним знанням. Оскільки цифровізація змінює не тільки доступ до інформації, а й способи її сприймання, опрацювання, збереження та використання, що закономірно позначається на когнітивній сфері людини, то продуктивна взаємодія з ШІ потребує збереження активної позиції користувача, який не тільки отримує наукоподібний інформаційний продукт, але й здійснює його

смислову переробку. При цьому майбутні фахівці повинні враховувати, що психологічні проблеми рідко мають однозначне пояснення, а їх повний аналіз передбачає врахування актуального контексту, теоретичної чи методологічної рамки, індивідуального досвіду та життєвої ситуації людини.

Істотне значення для взаємодії майбутніх фахівців з генеративним ШІ має критичність їх мислення. Так, алгоритм здатний створювати переконливі за формою відповіді на питання, однак це не гарантує їх фактологічної точності, методологічної коректності й відповідності контексту. Тому майбутній психолог має оцінювати походження здобутої інформації, перевіряти посилання на джерела, помічати неточності й суперечності, розмежовувати емпірично підтверджені положення та довільні інтерпретації, а також зіставляти отриманий результат із науковими джерелами. Хоча у навчальній та науковій діяльності ШІ створює значний потенціал для пошуку, структурування й опрацювання інформації, проте його реалізація істотно залежить від здатності користувача здійснювати її критичну верифікацію. Тобто критичність визначає міру дистанції між пропозицією системи та власним рішенням студента-психолога.

До найбільш значущих психологічних чинників взаємодії майбутніх фахівців з генеративним ШІ можна віднести рефлексивність особистості, що забезпечує усвідомлення не тільки змісту отриманої відповіді, а й самого процесу взаємодії з алгоритмом. Тільки рефлексивний користувач здатний поставити собі питання: навіщо він звертається до системи, що саме прагне отримати, яку частину завдання може виконати самостійно, що змінилося у його розумінні проблеми після діалогу та наскільки кінцеве рішення залишається результатом власної інтелектуальної діяльності. Така позиція, передбачаючи усвідомлення меж власного знання, способів прийняття важливих рішень і відповідальності за них, особливо значуща для фахового становлення психолога. У цьому сенсі генеративний ШІ може використовуватися не тільки для отримання відповіді, але й як своєрідний простір зіставлення власних суджень з альтернативними версіями буття, завдяки чому взаємодія з інтелектуальною технологією потенційно набуває особистісно-рефлексивного характеру.

Суттєвий вплив на взаємодію майбутніх фахівців з генеративним ШІ мають особливості їх метакогнітивної регуляції, яка охоплює постановку

пізнавальної мети, планування способу взаємодії із системою, контроль перебігу розв'язання завдання, оцінювання якості отриманого результату та корекцію власної стратегії. Слід враховувати, що в роботі з ШІ метакогнітивні процеси виявляються, зокрема, у здатності користувача усвідомлювати, коли звернення до технології справді сприяє діяльності, а коли воно стає способом уникнення інтелектуального зусилля. Вагоме значення має й уміння змінити формулювання запиту, поставити уточнювальні питання, виявити недостатність відповіді та продовжити пошук поза межами діалогу із системою. Тому регульована взаємодія характеризується не кількістю запитів до ШІ, а здатністю студента керувати процесом використання технології відповідно до пізнавальної мети.

Серед психологічних детермінант взаємодії майбутніх фахівців з генеративним ШІ варто виокремити мотивацію його використання. Зокрема, звернення до системи може бути зумовлене прагненням глибше зрозуміти матеріал, знайти додаткові аргументи, перевірити ідею, отримати зворотний зв'язок або розширити спектр можливих рішень. Інший мотиваційний контекст формується тоді, коли провідною метою використання алгоритму стає мінімізація власних зусиль, швидке отримання готового тексту чи формальне виконання навчального завдання. Зовні обидва варіанти можуть мати однаковий вигляд – студент використовує той самий цифровий інструмент, – проте їх психологічний зміст суттєво відрізняється. У першому випадку ШІ включається в активну навчально-пізнавальну діяльність здобувача, а в другому – поступово може заміщувати окремі її ланки. Тому мотиваційна спрямованість суб'єкта значною мірою визначає, чи буде технологія штучного інтелекту засобом власного пізнавального розвитку, чи засобом уникнення самостійних зусиль.

Психологічну основу взаємодії з генеративним ШІ становить суб'єктність майбутнього психолога, що проявляється у його здатності самостійно визначати цілі діяльності, здійснювати вибір способів їх досягнення, приймати рішення та зберігати авторство власних ідей. У цьому контексті принципове значення має розмежування використання системи для допомоги та заміщення: генеративний ШІ може підтримувати процес професійного самовизначення, розширювати інформаційне поле вибору, пропонувати альтернативи та сприяти осмисленню можливих

способів дії, проте остаточне рішення має залишатися за людиною. Тому конструктивна взаємодія передбачає, що майбутній психолог використовує технологію як інструмент власної активності, а не делегує їй функцію особистого вибору. Чим виразнішою є суб'єктна позиція студента, тим більш імовірним стає використання ШІ для розширення, а не звуження простору власної діяльності.

До психологічних чинників взаємодії майбутніх фахівців з генеративним ШІ належить і довіра до системи, яка може варіювати від надмірної до виражено скептичної. Так, некритична довіра підвищує ймовірність прийняття особою помилкових чи спрощених тверджень, а тотальна недовіра обмежує можливості використання технології навіть у тих видах пізнавальної діяльності студента, де вона здатна бути корисною. Оптимальною видається поміркована довіра до алгоритму, за якої ставлення до здобутого результату залежить від типу навчального завдання, можливості перевірки інформації, потенційних наслідків помилки та рівня власної компетентності користувача. Таке ставлення особливо важливе у психологічній галузі, де взаємодія з ШІ може стосуватися не тільки продукування текстів, а й інтерпретації поведінки, діяльності, вчинків, психічних станів чи рекомендацій щодо надання допомоги клієнту.

Важливу роль у процесі взаємодії майбутніх фахівців з генеративним ШІ відіграє їх психоемоційне ставлення до цієї технології. Зокрема, особисте зацікавлення, відчуття новизни та впевненість у власній здатності ефективно користуватися цифровими інструментами можуть стимулювати дослідницьку активність суб'єкта освітньої діяльності і підвищувати його готовність експериментувати з новими способами навчання. Водночас тривога щодо складності використовуваних інтелектуальних технологій, страх зробити значну помилку, невпевненість у власній цифровій компетентності або, навпаки, надмірна захопленість можливостями ШІ здатні спотворювати характер такої взаємодії. Тому доцільним видається зберігати поміркування ставлення до технології, не сприймаючи її ні як загрозу власній фаховій діяльності, ні як універсальне джерело продукування безпомилкових рішень.

Для майбутніх психологів особливого значення набуває й морально-етична відповідальність у взаємодії із генеративним ШІ. Оскільки робота фахівця часто пов'язана з конфіденційною інформацією, особистими

переживаннями та ситуаціями психологічної вразливості клієнта, то його професійна підготовка має передбачати усвідомлення меж допустимого передавання інформації цифровим системам, необхідності захисту персональних даних, дотримання академічної доброчесності, позначення використання ШІ у навчальних і наукових роботах та недопустимості перенесення відповідальності за професійне рішення на штучний алгоритм. Особливо важливо, щоб майбутній психолог розумів: така технологія може допомагати аналізувати інформацію, формулювати альтернативи чи структурувати матеріал, але не набуває статусу морального суб'єкта, відповідального за наслідки прийнятого людиною рішення.

Отже, до психологічних чинників ефективної взаємодії майбутніх психологів із системами генеративного штучного інтелекту віднесемо їх пізнавальну самостійність, критичність мислення, метакогнітивну регуляцію діяльності, рефлексивність, мотивацію використання аналізованої технології, високу суб'єктність, характер довіри до ШІ, емоційне ставлення та морально-етичну відповідальність. Вказані чинники визначають не сам факт звернення студента до генеративної системи, а якісні характеристики цього процесу: ступінь усвідомленості, самостійності, критичності, цілеспрямованості та сумлінності. Тому конструктивну взаємодію зі ШІ можна визначити як таку форму його включення в навчально-професійну діяльність здобувачів вищої освіти, за якої технологія розширює їх когнітивні можливості, однак не підміняє власного мислення, особистого вибору та прийняття фахової відповідальності.

Перспективним напрямом подальших досліджень є емпіричне вивчення взаємозв'язків рефлексивності, мотивації, критичності мислення, суб'єктності, метакогнітивної регуляції та етичної відповідальності з особливостями реальної взаємодії майбутніх психологів із системами генеративного штучного інтелекту.

Список використаних джерел:

1. Бочелюк В. Й. Діджиталізація як фактор формування когнітивної сфери. *Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди*. 2020. Вип. 62. С. 81–107.
2. Верховод Л. І., Гоць А. А., Журба І. В. Штучний інтелект як частина буття сучасної людини: соціально-філософська рефлексія. *Актуальні проблеми філософії та соціології.* 2024. Вип. 47. С. 9–14.

3. Ковачов С., Сичікова Я. Поговори зі мною: діалог зі штучним інтелектом про використання його в навчанні та наукових дослідженнях. *Наукові записки Бердянського педагогічного університету.* 2023. № 1. С. 43-55.

4. Лазарук А. Ф., Рудакевич О. М. Мультимодальний формат освітньо-професійної підготовки майбутніх психологів: практичний вимір. П*ерспективи та інновації науки. Серія «Психологія».* 2025. № 8 (54). С. 1462–1481.

5. Лазарук А. Ф. Штучний інтелект як інструмент підтримки вчинку самовизначення майбутніх психологів. *У колі однодумців: збірник матеріалів ІІ Всеукраїнського форуму аспірантів спеціальності С4 (053) Психологія*, м. Рівне, 12 листопада 2025 р. Рівне : РДГУ, 2025. Вип. 2. С. 48–51.

6. Мар'єнко М. В., Коваленко В. В. Штучний інтелект та відкрита наука в освіті. *Фізико-математична освіта*. 2023. №1 (38). С. 48–53.

7. Мельник М., Малиношевська А., Андросович К. Генеративний штучний інтелект у психології: наслідки та рекомендації для науки і практики. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2024. Т. 103. № 5. С. 188-206.